

Світлана Смірнова

молодша наукова співробітниця,
Кам'янець-Подільський державний
історичний музей-заповідник
(Кам'янець-Подільський, Україна)

Svitlana Smirnova

Junior Research Fellow,
Kamianets-Podilskyi State
Historical Museum-Reserve
(Kamianets-Podilskyi, Ukraine)

**КОЛЕКЦІЯ КАМ'ЯНИХ СКУЛЬПТУР
В ЕКСПОЗИЦІЇ «МУЗЕЮ СТАРОЖИТНОСТЕЙ»****COLLECTION OF STONE SCULPTURES
IN THE «MUSEUM OF ANTIQUITIES» EXHIBITION****Анотація**

У статті висвітлюється історія формування колекції дохристиянської кам'яної пластики регіону Середнього Подністров'я в Кам'янець-Подільському державному історичному музеї-заповіднику. Зафіксовано форму й розміри скульптур, описано різьблені зображення та орнаменти, що збереглися на стелах. Подано історіографію їхнього археологічного дослідження. Уперше публікуються індивідуальні інвентарні номери означених статуй та інформація, хто й коли передав їх до фондів музею.

Ключові слова:

язичницька скульптура, ідоли, менгір, стела, Кам'янець-Подільський.

Abstract

The article highlights the history of the formation of the collection of pre-Christian stone sculptures from the Middle Transnistria region in the Kamianets-Podilskyi State Historical Museum-Reserve. The shape and dimensions of the sculptures are recorded, and the carved images and ornaments preserved on their surfaces are described. The historiography of their archaeological research is presented. For the first time, information is provided on when and by whom the statues were transferred to the museum's collections, along with their individual inventory numbers.

Keywords:

pagan sculpture, idols, menhir, stele, Kamianets-Podilskyi.

Тема дохристиянських вірувань наших предків завжди цікавила дослідників – етнографів, істориків та археологів. Дохристиянські вірування простежуються через звичаї, обряди й традиції, що їх фіксували етнографи та які подекуди збереглися в різній формі й нині. Окремі згадки дохристиянських вірувань і культів трапляються в писемних документах – літописах, хроніках. Матеріальні залишки святилищ, культових споруд, сакральних каменів та ідолів вивчають археологи. Колекція кам'яної пластики, що зберігається в Кам'янець-Подільському державному історичному музеї-заповіднику, є одним з археологічних і мистецьких джерел для вивчення та відтворення духовного життя місцевого населення в дохристиянський час. Чимало публікацій присвячено археологічним дослідженням кам'яної пластики регіону Середнього Подністров'я. Зокрема, опубліковано цілу низку статей І. Винокура й Р. Забашти¹, захищена кандидатська дисертація С. Семенчука².

Актуальність дослідження історії формування музейної колекції язичницьких скульптур зумовлена відсутністю систематизованої інформації із цього питання.

Про кам'яні скульптури, або ж «баби», як їх називали, на території

Подільської губернії писав ще на межі 19–20 ст. Ю. Сіцинський в «Археологічній карті Подільської губернії»³. Офіційним початком формування колекції можна назвати 1890-ті роки – час зберігання в музеї кам'яної скульптури з м. Калюс Новоушицького району Хмельницької області. У 1950-х роках у с. Іванківцях Новоушицького району М. Брайчевський і В. Довженко розкопали три кам'яні скульптури⁴, що в різні роки поповнили колекцію. З розкопок І. Винокура й Г. Хотюна⁵, що тривали 1963 року в с. Ставчанах Новоушицького району, до музею передали два кам'яні ідоли з язичницького капища. 1972-го під час земляних робіт у Чемеровецькому районі поблизу с. Юрківців виявили кам'яну статую, яку теж передали до музею. Результати означеної археологічної експедиції опубліковано в статті І. Винокура, А. Гуцала й С. Баженової «Роботи в Хмельницькій області»⁶. 1982 року для потреб музею виготовили копію Збруцького ідола, оригінал якого зберігається в Кракові.

На 2001 рік – час відкриття відділу старожитностей, у внутрішньому дворіку Будинку вірменського єпископа, пам'ятки архітектури 16–18 ст., у музеї експонувалися шість кам'яних скульптур (одна з м. Калюс Новоушицького району, одна із с. Юрківців Чемеровець-

¹ Винокур І. С., Забашта Р. В. Монументальна скульптура слов'ян // Археологія. – 1989. – № 1. – С. 65–77; Забашта Р. До питання атрибуції язичницької монументальної скульптури теренів Середньої Наддністрянщини (за архівними матеріалами) // Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян. Матеріали наукової конференції. – Львів, 1998. – С. 134–146.

² Семенчук С. О. Осередки язичництва лівобережжя Середньої Подністрянщини (XI ст. до н. е. – XIII ст. н. е.) [текст]: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2018. – 22 с.

³ Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – С. 133–197.

⁴ Брайчевский М. Ю. Древнеславянское святилище в с. Иванковцы на Днестре // КСИИМК. – Вып. 52. – 1953. – С. 43–53; Його ж. Поселение и святилище в селе Иванковцы в Среднем Поднестровье // Материалы и исследования по археологии. – № 139. – 1967. – С. 238–262.

⁵ Винокур И. С., Хотюн Г. Н. Языческие изваяния из с. Ставчаны в Поднестровье // Советская археология. – 1964. – № 4. – С. 210–214.

⁶ Винокур И. С., Гуцал А. Ф., Баженова С. Э. Работы в Хмельницкой области // Археологические открытия 1972 года. – Москва: Наука, 1973. – С. 264–265.

кого району, дві із с. Ставчанів Новоушицького району та дві із с. Іванківців Новоушицького району)⁷. Згодом колекція поповнилася низкою предметів: 2010 року Пижівським ідолом (стелою) з експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка під керівництвом А. Гуцала⁸, 2016-го – Суржинецьким ідолом⁹, 2019-го – Сокілецьким і Баговицьким ідолами, 2023-го – Нагорянською стелою.

Отже, нині у фондах музею налічується 14 експонатів колекції кам'яної пластики з регіону Середнього Подністрів'я. Нижче подаємо їхній короткий опис.

1. Калюський ідол (інв. № 5900). Статуя невідомого слов'янського божества. Висота скульптури – 2,32 м, ширина основи – 0,60 м, товщина – 0,26 м. Знайдена наприкінці 19 ст. в с. Калюс Новоушицького району Хмельницької області на території великого поселення черняхівської культури. Скульптура зображує чоловіка з добре модельованою головою, рогом тура (рогом достатку) в правій руці та коржем (солярний знак у вигляді кола) – у лівій. Обличчя ідол не має. Воно відбите, збереглася лише борода. Скульптура датована 2–6 ст. н. е.

2. Юрковецький ідол (інв. № 33715). 1972 року під час земляних робіт поблизу с. Юрківців Чемеровецького району Хмельницької області (за 1 км на північний захід від села) виявлено антропоморфну кам'яну скульптуру. Збереглася верхня частина статуї, що зображує чоловічу постать. На голові – шапка, обличчя бородате, на ньому помітні очі, ніс

і рот. Добре модельовані плечі, шия, обличчя та конічна шапка. Висота скульптури – 0,85 м, ширина основи – 0,5 м, товщина – 0,26 м, матеріал – вапняк. Ідол датується 5–7 ст. н. е., дослідники вказують часом створення скульптури середину 1 тис. н. е., спираючись на знахідки біля ідола (методом шурфування) кераміки черняхівської культури, а також кераміки 6–7 ст. н. е.¹⁰ Скульптуру до фондів музею передав 1989 року науковий співробітник закладу Л. Кучугура. Вона спочатку зберігалася в прибудові кафедрального костелу Петра й Павла, а з 2001 року експонується в дворіку Музею старожитностей.

3. Іванковецькі ідоли. Їх знайшли М. Брайчевський і В. Довженко під час розкопок 1951–1952 років у с. Іванківцях Новоушицького району Хмельницької області¹¹. Датуються 2–3 ст. н. е. за поселенням черняхівської культури, на якому їх було виявлено.

3.1. Ідол № 1 (інв. № 5898). Статуя невідомого слов'янського бога. Висота – близько 4 м, ширина – 0,4 м, товщина – 0,57 м. Складається із семи великих уламків. Це чотиригранний, грубо обтесаний кам'яний стовп призматичної форми із зображенням людського обличчя у верхній частині. В експозиції Музею старожитностей зберігається з 2001 року, а до фондів Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника статую офіційно передав у лютому 2005-го І. Винокур.

3.2. Ідол № 2 (інв. № 35213). Висота – 2,3 м, ширина – 0,4 м, товщина – 0,47 м.

⁷ Відкриття Музею старожитностей у 2001 році. Іон Винокур [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ixNcMEyhrio> (дата звернення: 8.12.2023).

⁸ Гуцал В. А., Болтанюк П. А. Ідол із села Пижівка // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 161–164.

⁹ Нечитайло П. Менгір із с. Сурженці // Археологія & Фортифікація Середнього Подністрів'я. Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. – С. 37–40.

¹⁰ Винокур І. С., Гуцал А. Ф., Баженова С. Э. Вказ. праця. – С. 264–265.

¹¹ Брайчевский М. Ю. Древнеславянское святилище в с. Иванковцы... – С. 43–53; Його ж. Поселение и святилище в селе Иванковцы... – С. 238–262.

За формою це призматичний чотиригранний стовп із трьома обличчями. Статуя невідомого слов'янського бога. Виготовлена з місцевого вапняку. З трьох боків містяться зображення людського обличчя, на яких виділені очі, ніс, рот, контури шиї. Із четвертого боку теж могло бути обличчя випуклої форми, нині відбите. З одного боку вибито солярний знак – заглиблене коло. 1952 року чернівецький археолог Б. Тимошук перевіз статую до с. Мамаївців Кіцманського району Чернівецької області. У грудні 2003-го науковий працівник Кам'янець-Подільського історичного музею О. Столяр виявив це, і за допомоги й підтримки І. Винокура ідола повернули до Кам'янець-Подільського історичного музею в грудні 2005 року. Відтоді статуя експонується у дворіку Музею старожитностей поряд з іншими скульптурами із с. Іванківців.

3.3. Ідол № 3 (інв. № 5899). Статуя невідомого слов'янського бога. Висота – 2,35 м, ширина – 0,52 м, товщина – 0,38 м. Зображений бородатий чоловік зі схрещеними на грудях руками. У лівій руці він тримає меч, розміщений від руки навскоси через тулуб. Унизу з правого боку – насічки у вигляді тризуба.

Іванковецькі ідоли із часу відкриття та донині викликають значне зацікавлення наукової спільноти. Це підтверджує низка наукових публікацій¹².

4. Ставчанське капище (інв. № 1349-1350) із с. Ставчани Новоушицького району Хмельницької області. Став-

чанське капище складається з двох стел: антропоморфної та пірамідальної. Пірамідальна з лицьового боку має заглиблене коло з лункою посередині – солярний знак. Капище досліджував археолог І. Винокур та директор Кам'янець-Подільського музею Г. Хотюн. Винокур І. датував знахідку 1–6 ст. н. е.

4.1. Ідол № 1. Одноликий антропоморфний ідол зображує постать бородатого чоловіка з головним убором конічної форми. Волосся підстрижене до рівня потилиці. З тильного боку добре виділені спина й плечі, підкреслені ввігнутою до кам'яної площини лінією. У нижній частині спини вибито силуетне зображення коня. На спині з правого боку над зображенням коня помітно вибите зображення дитячої долоні. Можливо, статую використовували для обряду ініціації (посвяти дітей у дорослі члени громади). У руках ідола – ріг достатку. Висота скульптури – 1,9 м, ширина основи – 0,52 м, товщина – 0,28 м¹³.

4.2. Ідол № 2. Кам'яна стела конічної форми з вибитим на ній солярним знаком діаметром 0,24 м. У нижній частині скульптури вибито знак у вигляді змія. Висота стели – 1,2 м, ширина в основі – 0,7 м¹⁴.

Навколо ідолів на глибині 0,6–0,7 м виявили залишки древніх вогнищ, розташування яких скидається на певну систему. Від вогнищ залишилися скупчення обпаленого каміння, попелу й деревного вугілля. Тут траплялися кістки тварин та черепки посуду черняхівської культури.

¹² Семенчук С. О. Археологічні свідчення про ранньослов'янський язичницький комплекс в с. Іванківці на Середньому Дністрі // Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. – С. 31–35; Його ж. Історіографічний огляд та джерельна база досліджень язичницької культури населення лівобережної частини Середнього Подністров'я в I тис. до н. е. – першої половини I тис. н. е. // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 46–50; Болтанюк П. А. Іванковецькі ідоли: спроба ідентифікації // Археологічні студії «Меджибіж»: науковий щорічник. – Вип. 1. – 2012. – Хмельницький: ІРД, 2013. – С. 7–15.

¹³ Винокур І. С. Языческие изваяния Среднего Поднепровья // Материалы и исследования по археологии. – № 139. – 1967. – С. 210.

¹⁴ Там само. – С. 210.

Передано до фондів музею 1963 року. У 1980-х капище відтворили в залі № 1 відділу історії дорадянського періоду¹⁵.

5. Збруцький ідол, копія (інв. № 4521). Копію ідола створили 1982 року скульптори В. Антонюк і Янішевський. Передано до фондів музею 1983 року. Скульптуру виготовлено з вапняку. Висота – 2,45 м, ширина 37 см. Це чотиригранний стовп із рельєфним зображенням. Кожен бік ідола заповнений зображеннями, розділеними на три яруси, що відображає уявлення давніх слов'ян про триярусність Всесвіту.

Голова ідола покрита круглою шапкою з полями й має чотири обличчя, повернуті на чотири боки. На верхньому ярусі зображено два жіночі рельєфи, що тримають кільце та ріг достатку, і два чоловічих, один з яких зображений з конем та шаблею.

У середньому ярусі розташовані дві чоловічі та дві жіночі постаті, які взяли за руки. Біля однієї з них зображено дитину. У нижньому ярусі ідола на трьох боках зображено чоловічі фігури, на двох – у профіль і на одному – в анфас. Четвертий бік нижнього ярусу містить зображення сонячного диска¹⁶.

Скульптура спочатку зберігалась у Старому замку в бібліотеці, а з 2001 року експонується у дворіку Музею старожитностей.

6. Пижівський ідол (інв. № КПМ д/п 6720). Скульптура має антропоморфну форму, голову відбито. Висота знайденої частини (без голови) становить 3,48 м, ширина в плечах – 0,47, товщина – 0,17. У нижній частині стела звужується до

0,31 × 0,20 м¹⁷. На лицьовому боці містяться горизонтальні округлі виїмки. Посередині скульптури по вертикальній осі представлено ромб, овальну виїмку та півколо. У нижній частині вибито ромб більших розмірів. Ідол датується 7–3 ст. до н. е.¹⁸

Скульптуру знайшли біля с. Пижівки Новоушицького району Хмельницької області. Уперше ідол згадано в «Археологічній карті Подільської губернії» Ю. Сіцинського 1901 року. У тексті зазначено, що біля с. Пижівки, що на кордоні із с. Лоївцями, є кам'яний стовп, іменованій «бабою»¹⁹.

Скульптуру виявив 1999 року С. Семенчук під час обстеження урочища Пижівська Дубина. А 2000-го місце розташування ідола обстежила експедиція на чолі з І. Винокуром. За попередніми результатами, науковець ідентифікував означену стелу як пам'ятку черняхівської культури 2–5 ст.²⁰

За ініціативи А. Гуцала, доцента Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, та Р. Йолтуховського, наукового працівника Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, для збереження пам'ятки 2010 року вдалося організувати археологічну експедицію. У ній взяли участь викладачі університету А. Гуцал (керівник) і В. Гуцал, наукові співробітники музею-заповідника Р. Йолтуховський та П. Болтанюк. Експедиція провела археологічні розкопки на місці розташування ідола, а саму знахідку перевезли у відділ старожитностей музею-заповідника²¹.

¹⁵ Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник. Путівник. – Львів: Каменяр, 1982. – С. 11.

¹⁶ Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. – Москва: Наука, 1981. – 606 с.

¹⁷ Гуцал В. А., Болтанюк П. А. Вказ. праця. – С. 162.

¹⁸ Там само. – С. 162–163.

¹⁹ Сецинский Е. Вказ. праця. – С. 133–197.

²⁰ Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля. – Кам'янець-Подільський: Абетка; Оіюм, 2000. – С. 128.

²¹ Гуцал В. А., Болтанюк П. А. Вказ. праця. – С. 162.

Пижівську скульптуру В. Гуцал і П. Болтанюк датують початком раннього залізного віку. У своєму дослідженні автори подають інформацію про археологічне дослідження ділянки навколо ідола. Вони викладають опис й атрибуують зображення на ідолі. Ромб у верхній частині ідола дослідники трактують як ромбічні деталі ритуального одягу, про що свідчить асиметричність зображення та певна нерівність ліній. Тракування інших ромбів дослідники не подають. Вони відзначають асиметричність верхнього й нижнього ромбів, пояснюючи це тим, що антропоморфна плита була розрахована на фронтально-бічне споглядання (тобто могла стояти в півоберта до глядача)²².

Щодо датування ідола, то згадані науковці вважають, що скульптура належить до скіфського періоду. Вони спираються на дослідження В. Ольховського та Г. Євдокімова, за якими така ознака, як відсутність моделювання шиї, рук, ніг й інших можливих атрибутів, є характерною для ранніх скіфів. Науковці припускають, що, можливо, Пижівська статуя є сучасницею Лоєвецької²³.

7. Лоєвецький ідол (інв. № 35214). Скульптуру виявив студент 3-го курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського державного університету (нині К-ПНУ імені Івана Огієнка) Сергій Семенчук під час археологічної розвідки в Новоушицькому районі у дворі мешканця с. Березівки В. Стадницького у квітні 2004 року. В. Стадницький, своєю чергою, знайшов означеного ідола в с. Лоївцях Новоушицького району Хмельницької області біля скіфського кургану залізного віку. Знахідка належить до раньоскіфського періоду 8–7 ст. до н. е. Статую виготовлено з місцевого

каменю пісковика й кварциту. Це кам'яна брила завтовшки понад 25 см. Нижня частина статуї не збереглася. Розміри знайденого фрагмента становлять: висота – 54 см, ширина в плечах – 40 см, товщина – 18–20 см. Розміри та форми свідчать про те, що майстер намагався реалістично відтворити натуральні пропорції людської статури. Чітко виділено очі, ніс, рот. Шия немовби посаджена на плечі, на ній зображена прикраса – гривна. Також на статуї простежуються елементи одягу.

До фондів музею статую передав 2005 року А. Гуцал через наукового співробітника закладу О. Столяра Відтоді ідол є частиною експозиції періоду раннього залізного віку в Музеї старожитностей. Дослідники Лоєвецької статуї В. Гуцал і С. Семенчук припускають, що одяг, зображений на статуї, – це каптан, оскільки позначено подвійні шви вздовж борта й нашиті металеві оздоби. Науковці вказують на аналогії такого одягу на скіфській торевтиці (мистецтво рельєфної обробки скульптурних художніх виробів з металу). Лоєвецька статуя має ознаки раньоскіфських кам'яних баб: відсутність моделювання шиї, рук, наявність гладенької одновиткової гривни. Дослідники датують статую 7 ст. до н. е.²⁴

8. Сурженецький ідол (інв. № Карх д/п 36640). Кам'яний стовп має заокруглене навершя та основу у формі восьмикутника з розмірами 0,24 × 0,1 × 0,23 × 0,14 × 0,28 × 0,1 × 0,27 × 0,1 м. Один бік навершя пошкоджений, саме в цій частині й могло бути обличчя ідола. У місці переходу від основної частини стовпа до навершя чітко видно заглиблений ровик, який і розділяв їх. На скульптурі можна побачити значну кількість хре-

²² Там само. – С. 163.

²³ Там само. – С. 163–164.

²⁴ Гуцал В. А., Семенчук С. О. Кам'яна статуя із Лоївець на Середньому Дністрі // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Київ: ІА НАНУ, 2004. – С. 116–118.

стоподібних зображень. На стовпі простежується зображення латинських рівнораменних хрестів, «корсунського» рівнораменного хреста із символічної «голгофою» та хреста з отворами (лунками) на кінцях рамен²⁵. 2016 року скульптуру перевіз до Музею старожитностей і передав до фондів провідний науковий співробітник І. Старенький. Статую знайшли за 1 км від с. Суржинців по течії р. Тернавка на мисі лівого берега²⁶.

9. Сокілецький ідол (інв. № 2140/538). Кам'яна стела, вирізана з місцевого білого вапняку, розбита на дві частини. Імовірно, цей ідол був фалічної форми. Основа прямокутна, верх округлий. На одному з боків видно прокреслені знаки у вигляді зірки Давида. Скульптура датована 10–13 ст. Висота – 1,45 м, ширина основи нижньої частини – 0,5 м, верхньої – 0,4 м. Ідола знайшов археолог В. Захар'єв на місці археологічних досліджень церкви доби Русі в с. Сокілець Дунаєвецького району Хмельницької області. 2019 року скульптуру перевіз і передав до фондів музею І. Старенький. Відтоді вона експонується у дворіку Музею старожитностей²⁷.

10. Ідол із с. Баговиця (інв. № 2140/537). Кам'яна стела вирізана з місцевого дністровського білого вапняку. Форма Т-подібна. Висота стели – 1 м, ширина основи – 27–38 см. Основа звужена доверху, її розмір 20–22 см. Т-подібна перемичка неправильної форми розміром 56 × 46 см. Орієнтовне датування – 1 тис. н.е. Ідола у квітні 2019 року виявив і передав до фондів музею провідний науковий співробітник І. Старенький.

11. Нагорянська стела (інв. № КПМ д/п 6721). Кам'яна вапнякова стела антропоморфної форми. На лицьовому боці – геометричний орнамент. Розміри 2,25 × 0,74 × 0,31 см. Датована 3 – початком 1 тис. до н. е. Імовірно, надмогильна плита з підплитового курганного поховання. Її виявив фермер під час польових робіт біля с. Нагоряни Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. 2023 року стелу передав до фондів музею молодший науковий співробітник Є. Левінзон. Нині вона експонується у дворіку Музею старожитностей. Знахідка оприлюднена на ютуб-каналі музею²⁸.

Зібрання кам'яних скульптур з Кам'янець-Подільського державного історичного музею заповідника унікальне й неоднорідне. 2001 року Іон Винокур наголошував: унікальність колекції в тому, що це найбільша збірка слов'янських божеств на території України (шість експонатів)²⁹. Але відтоді колекція доповнилася новими скульптурами, стелами. Умовно вона поділяється на групи: антропоморфні (три – Іванковецькі, дві – Ставчанські, Калюська, Юрковецька, копія Збруцького ідола, Лоевецький ідол), стели (Пижівська, Нагорянська, Баговицька), фалічні ідоли (Сурженецький і Сокілецький). Скульптури виготовлено з місцевого каменю: вапняку, ракушняку, пісковіку з різними домішками.

Хоча публікацій, що стосуються колекції, нині є чимало, проте низка питань потребує переосмислення. На наш погляд, доцільно переосмислити питання датування та етнічної належності ек-

²⁵ Нечитайло П. Вказ. праця. – С. 37–40.

²⁶ Старенький І. Таємничий Суржинецький ідол // Ключ. – 2016. – 12 серпня, № 32 (235). – С. 6.

²⁷ Сокілецький ідол (кінець XII – початок XIII ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=t9XIQV46o94&t=2s> (дата звернення: 12.12.2023).

²⁸ Стела-менгір з села Нагоряни III – початок I тис. до н. е. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=AhN600wW2ns&t=37s> (дата звернення: 1.11.2023).

²⁹ Відкриття Музею старожитностей у 2001 році. Іон Винокур [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ixNcMEyhrio> (дата звернення: 8.12.2023).

спонатів колекції. Не менш важливим і складним є питання ідентифікації та атрибуції зображень на скульптурах, з'ясування, які зображення було вирізьблено раніше, а які – пізніше. Доцільно здійснити оцифрування колекції скульп-

тур музею для фіксації зображень на них, щоб науковці як в Україні, так і за її межами мали змогу послуговуватися цими археологічними джерелами задля створення загальної картини духовного життя Європи в дохристиянський час.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Болтанюк П. А. Іванковецькі ідоли: спроба ідентифікації // Археологічні студії «Меджибіж». Науковий щорічник. – Вип. 1. – 2012. – Хмельницький: ІРД, 2013. – С. 7–15.

Брайчевский М. Ю. Древнеславянское святилище в с. Иванковцы на Днестре // КСИИМК. – Вип. 52. – 1953. – С. 43–53.

Брайчевский М. Ю. Поселение и святилище в селе Иванковцы в Среднем Поднестровье // Материалы и исследования по археологии. – № 139. – 1967. – С. 238–262.

Винокур И. С. Языческие изваяния Среднего Поднестровья // Материалы и исследования по археологии. – 1967. – № 139. – С. 136–143.

Винокур И. С., Хотюн Г. Н. Языческие изваяния из с. Ставчаны в Поднестровье // Советская археология. – 1964. – № 4. – С. 210–214.

Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля. – Кам'янець-Подільський: Абетка; Оіюм, 2000. – 376 с.

Винокур І. С., Гуцал А. Ф., Баженова С. Э. Работы в Хмельницкой области // Археологические открытия 1972 года. – Москва: Наука, 1973. – С. 264–265.

Винокур І. С., Забашта Р. В. Монументальна скульптура слов'ян // Археологія. – 1989. – № 1. – С. 65–77.

Відкриття Музею старожитностей у 2001 році. Іон Винокур [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ixNcMEyhrio> (дата звернення: 08.12.2023).

Гуцал В. А., Болтанюк П. А. Ідол із села Пижівка // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 161–164.

Гуцал В. А., Семенчук С. О. Кам'яна статуя із Лоївець на Середньому Дністрі // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Київ: ІА НАНУ, 2004. – С. 116–118.

Довженко В. И. Древнеславянские языческие идолы из с. Иванковцы в Поднестровье // КСИ ИМК. – Вип. XLVIII. – 1952. – С. 136–142.

Забашта Р. До питання атрибуції язичницької монументальної скульптури теренів Середньої Наддністрянщини (за архівними матеріалами) // Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян. Матеріали наукової конференції. – Львів, 1998. – С. 134–146.

Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник. Путівник. – Львів: Каменяр, 1982. – 103 с.; іл.

Нечитайло П. Менгір із с. Сурженці // Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. – С. 37–40.

Русанова И. П., Тимощук Б. А. Языческие святилища древних славян. – Москва: Ладога-100, 2007. – 304 с.

Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. – Москва: Наука, 1981. – 606 с.

Семенчук С. О. Археологічні свідчення про ранньослов'янський язичницький комплекс в с. Іванківці на Середньому Дністрі // Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. – С. 31–35.

Семенчук С. О. Історіографічний огляд та джерельна база досліджень язичницької культури населення лівобережної частини Середнього Подністров'я в I тис. до н. е. – першій половині I тис. н. е. // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 46–50.

Семенчук С. О. Осередки язичництва лівобережжя Середньої Подністрянщини (XI ст. до н. е. – XIII ст. н. е.) [текст]: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2018. – 22 с.

Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – С. 133–197.

Сокілецький ідол (кінець XII – початок XIII ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=t9XIQV46o94&t=2s> (дата звернення: 12.12.2023).

Старенький І. Таємничий Суржинецький ідол // Ключ. – 2016. – 12 серпня, № 32 (235). – С. 6.

Стела-менгір з села Нагоряни. III – початок I тис. до н. е. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=AhN600wW2ns&t=37s> (дата звернення: 1.11.2023).